

A FIATALOK POLITIKAI ATTITÚDJEI

Egyre több országban érhető tetten a politikától való elfordulás trendje. Ez nem csupán Magyarországra vagy a poszt-socialista országokra jellemző, hanem a nyugati demokráciákban is megfigyelhető jelenség. A politikától való távolmaradás a választási részvételi arányok csökkenésében, a párttagok és támogatók létszámának apadásában is tükröződik. A politikától való nagyarányú elfordulás a demokrácia gyengüléséhez vezethet.

Különösen súlyos teher lehet ez egy olyan országban, ahol a demokrácia hagyományai (még) nem erősek. Az ilyen országokban nagyobb a veszélye annak, hogy a múltban gyökerező korábbi antidemokratikus ideológiák újra jelentősebb szerephez juthatnak. Egy modern demokrácia fennmaradásának alapvető feltétele, hogy állampolgárai aktívan részt vegyenek a közügyekben. Ha csupán a választásoktól való távolmaradás veszélyeit nézzük, a nagyon alacsony választási részvétel megkérdőjelezheti a választások legitimitását, illetve, ha bizonyos választói csoportok csak nagyon alacsony arányban képviseltetik magukat, akkor az a befolyás egyenlőtlenségéhez vezet (Angelusz – Tardos 2005:323-325).

A demokratikus rendszerek politikai szocializációs folyamatában különös hangsúlyt kellene fektetni arra, hogy állampolgárai aktívak legyenek, megfelelő ismeretekkel rendelkezzenek jogaikról és kötelességeikről, valamint, hogy értékészletükben jelentős szerepet kapjak a demokratikus értékek. Ezzel szemben hazánkban az állampolgári szocializáció szerepe elsikkad jelentőségéhez képest. A különböző szocializációs ágensek hatása változó, esetleges, a magyarországi politikai szocializációs modell fragmentált.

A demokratikus értékek átadása, illetve átvétele csak akkor lehetséges, ha a társadalom tagjainak többsége a demokráciát megfelelő (vagy a létező legjobb) rendszernek, a demokratikus értékeket pozitív értékeknek tartja. Magyarországon azonban a fiatal nemzedékre is jellemző a demokráciaszkepszis. A fiatalok nagy részére és a felsőoktatásban tanulók jelentős hányadára – azaz a következő nemzedék társadalmi, politikai, gazdasági elitjének többségére – is igaz, hogy nem bíznak a demokráciában és intézményeiben; nem elégedettek hazai megvalósulásával, nem értik értékeit, ebből fakadóan nem is

tudnak azonosulni vele (Kovács 2014:45-47). Nem lepődhetünk meg azon, hogy a fiatalok tudatában és értékvilágában nincs konzisztens demokráciakép, hiszen a rendszerváltást követően a politikai elitcsoportok sem tudtak egységes demokráciaképet „felmutatni”.¹ A demokrácia-skepszis mögött megbúvó okok között említhetjük azt is, hogy felszínre kerülnek a demokratikus berendezkedés „teljesítményére” vonatkozó elképzelések is, azaz a rendszerváltás óta eltelt időszak „eredményei” is. A fiatalok jelentős része vagy személyes tapasztalatain vagy környezetén keresztül szembesül a polarizált társadalom problémáival: a munkanélküliséggel, az elszegényedéssel, a létbiztonság hiányával, a migráció kérdésével, a jogbiztonság bástyáján található hézagokkal, a választási kampány ígéreteinek betarthatatlanságával stb. – olyan problémákkal, amelyekre a rendszerváltás óta megalakult kormányok egyike sem tudott hosszú távú megoldási stratégiát felkínálni (Szabó – Laki 2014:23-37).

Magyarországra is jellemző, hogy a felnőtt társadalom és a fiatal nemzedék tagjai is kevésbé bíznak a politika világában, a politikusokban. A fiatalokra hangsúlyozottan igaz az, hogy minél több információval rendelkeznek a politika világáról, annál kevésbé bíznak benne, és politikai részvételi arányuk csökken. Az országgyűlési választásokon való részvétel ugyan nem esett vissza kiugróan, de még néhány százalékpontos visszaesés is több százezer választópolgár távolmaradását tükrözi.

A demokratikus intézményrendszer kialakítása, illetve fenntartása nem elegendő ahhoz, hogy az állampolgárok „demokraták” legyenek. Szükséges még az állampolgárok közügyekben való részvétele is, amit a demokratikus politikai kultúra nemzedékeken átívelő továbbörökítésével lehet elősegíteni (Almond – Verba 1997). A közügyekben való részvételi hajlandóságot jelentősen befolyásolja a politikai és a közügyek iránti érdeklődés, a szubjektív állampolgári kompetencia, a politikai intézményekben, szereplőkbe vetett bizalom, az állampolgárok társadalmi beágyazottsága (integráltsága) is. Mindezek a tényezők azonban hazánkban nem erőtelje-

1 Nem csupán a demokráciakép nem egységes, de a múlt értelmezése sem. A 2014-ben felállított megszállási emlékmű kapcsán fellobbanó egyet nem értés is ezt példázza.

sek. Éppen ezért tartom fontosnak azt is vizsgálni, hogy a „jövő nemzedékét” jelentő fiatalok mennyire érdeklődnek a politika iránt, milyen ismeretekkel rendelkeznek róla, milyen a demokráciaképük, milyen az érdekérvényesítő képességük, mennyire bíznak a politikai, társadalmi intézményekben, miként vélekednek a politika világáról.

Jelen tanulmányban több empirikus kutatás adatait mutatom be, melyek a fiatalok politikai szocializációjának egyes eredményeit mutatják, kiegészítve egy 2010-es pécsi interjú vizsgálat eredményeivel, melynek keretei között a fiatalok politikával, politikai szervezetekkel, demokráciával, érdekérvényesítéssel kapcsolatos attitűdjeit vizsgáltam. A kvalitatív kutatás célja az volt, hogy a szakirodalomban fellelhető adatokat, eredményeket tovább árnyaljam, illetve azok okait feltárjam. Tanulmányomban felhasználom Szabó Ildikó és Örkény Antal 1996-os (utolsó éves középiskolai oktatási intézménybe járók mintáján készült) kutatását, a

2008-as „Iskola és társadalom” című kutatás,² az országos, nagymintás 15–29 évesek körében készült Ifjúságkutatások, valamint a 2011–12-es „Aktív fiatalok Magyarországon” című vizsgálat³ egyes eredményeit.

2 A kutatás Csáki Mihály vezetésével 9. és 11. évfolyamos középiskolások körében készült. Az iskolatípusra és évfolyamra reprezentatív minta elemszáma 5962 fő. A kutatásban az alábbi intézmények vettek részt: ELTE TáTK Szociológia Tanszék és OITK, Pécsi Tudományegyetem BTK Szociológia Tanszék, Szegedi Tudományegyetem JGyTK Alkalmazott Társadalomtudományi Tanszék, ECHO Survey Szociológiai Kutatóintézet, Debreceni Egyetem BTK Szociológia Tanszék, Debreceni Egyetem Egészségügyi Főiskolai Kar. A vizsgálat vezető kutatói Csáki Mihály (ELTE TáTK), Domokos Tamás (ECHO Survey), Kiss Mária Rita (SZTE JGyTK), Murányi István (DE BTK), Sik Domonkos (ELTE TáTK), Szabó Ildikó (DE BTK), Bognár Adrienn (PTE BTK) voltak.

3 A kutatás 2011 decemberétől 2012 februárjáig tartott. On line és face-to-face adatgyűjtési módszerrel 1700 főiskolai és egyetemi hallgatót vontak be a vizsgálatba. Az adatokat a kérdezett neme, a kérdezett képzési szintje, az intézmény típusa, az intézmény regionális elhelyezkedése és az intézmény felsőoktatásbeli súlya alapján súlyozták (Róna – Szabó 2012:15-17).

1. ábra: Mennyire fontos ahhoz, hogy valaki jó állampolgár legyen, az, hogy... (0-100-ig terjedő skála átlagai, n=7040)

Forrás: Saját szerkesztés, az adatok forrása: Oross 2013: 296. o.

Az interjúk kutatás félig strukturált interjú-szemponstör segítségével történt. A vizsgálat célcsoportját a 18–29 éves pécsi állandó vagy ideiglenes lakhellyel rendelkező fiatalok alkotják, akik önkényes mintavételi technikával kerültek a mintába. Összesen 91 felhasználható interjú készült el.

1. A fiatalok állampolgári attitűdjei

A demokratikus attitűdöknek kiemelten fontos mutatója, hogy miként vélekedünk az állampolgárságról, az állampolgári jogokról, kötelezettségekről, s összességében arról, hogy mitől lesz valaki „jó állampolgár” egy országban. A 2012-es nagymintás ifjúságkutatás adatai szerint a 15–29 évesek elsősorban kötelezettségekkel, és nem a lehetőségek kihasználásával azonosítják a jó állampolgárság jellemzőjét. A fiatalok szerint a jó állampolgár kritériuma elsősorban a törvények tisztelete, valamint az adó- és járulékfizetés. Ennél jóval kisebb fontosságot tulajdonítanak az önálló vélemény alkotásának és a választásokon való részvételnek. A tájékozottság és a közösségi részvétel még kevésbé fonódik össze a jó állampolgár fogalmával. Az önkéntes szervezet munkájában való részvételt, valamint az aktív politizálást tartják a fiatalok a legkevésbé fontosnak ebben az aspektusban. Ugyanez a fontossági sorrend volt megfigyelhető 2008-ban is (Oross 2013:296; Szabó – Bauer 2009: 112). A pontos adatokat az 1. ábrán láthatóak.

Érdekes azonban említést tenni arról is, hogy éles szakadék választja el a fiatalok elképzeléseit és tényleges cselekedeteit. Habár a vizsgált célcsoport viszonylag fontosnak tartja a választásokon való részvételt, az önálló véleményalkotást, és sokan említették az aktív közösségi részvételt is, az utóbbi évek, évtizedek kutatásai a fiatalok – e szempont szerinti – passzivitásáról árulkodnak. Szintén különbség fedezhető fel aközött, hogy a 15–29 éves korosztály mennyire tartja fontosnak az országos ügyekben, illetve a közösséget érintő ügyekben való tájékozottságot, valamint, hogy valójában mennyire tájékozottak ezen a területen.

A 2008-as „Iskola és társadalom” kutatás más aspektusból vizsgálta az állampolgári attitűdöket. A középiskolásoktól azt kérdeztük, hogy a kérdőívben megfogalmazottak mennyire várhatóak el a magyar állampolgároktól. A vizsgált célcsoport szintén az ország törvényeinek betartását tartotta a legfon-

tosabbnak, amit a magyar kultúra ismeretének és szeretetének elvárása követ. Körülbelül kétharmaduk gondolta, hogy elvárható a magyar állampolgároktól, hogy részt vegyenek a választásokon. Ekkora arányban tartották fontosnak azt is, hogy az állampolgárok meg legyenek győződve arról, hogy minden ember egyenlő. A középiskolás diákok csupán valamivel több, mint fele vélekedett úgy, hogy a rászorulóknak segítése és a demokrácia melletti elköteleződés is elvárható lenne. Mindössze 52,1%-uk szerint kell az állampolgároknak tiszteletben tartaniuk a kisebbségek jogait.

Összegezve látható tehát, hogy az állampolgárság fogalmához leginkább kötelezettségeket társítanak a fiatalok, a politikai aktivitás és mások segítése, a kisebbségi jogok betartása csak csekély mértékben fonódik össze azzal.

2. A fiatalok demokráciaképe, demokráciaértelmezése

A 2008-as „Iskola és társadalom” kutatás vizsgálta azt is, hogy a középiskolások szerint mi tartozik bele a demokrácia fogalmába. A válaszadók a megadott szempontokat osztályozták egy ötfokozatú skálán, ahol az egyes azt jelentette, hogy az adott aspektus semennyire, míg az ötös azt jelentette, hogy teljes mértékben beletartozik a demokrácia fogalmába. Az eredmények szerint a kilenc- és tizenegyedikesek leginkább a magánélet tiszteletben tartását, a törvények betartását, a törvény előtti egyenlőséget, a társadalmi igazságosságot és a szólásszabadságot tartják a demokrácia „kellékeinek”, míg legkevésbé a kisebbségi jogok érvényesülését és a többpártrendszert kapcsolják össze a demokrácia fogalmával.

A kutatás eredményei azt mutatják, hogy a fiatalok többsége főként személyes biztonságot vár el a demokráciától, és a demokráciát főként az egyén és a hatalom közötti kapcsolat mentén értelmezik, míg az állampolgári közösségek és a hatalom közötti kapcsolat háttérbe szorul demokráciaképükben (Csákó 2007:2).

A fiatalok értékrendjében a demokratikus és antidemokratikus elemek megférnek egymás mellett. Habár a válaszadók 91%-a úgy nyilatkozott, hogy a demokratikus társadalmi rend legalább kicsit fontos számára (28%-uk számára nagyon fontos, 40%-uknak inkább fontos, 23%-uknak kicsit fontos), többségük elfogadja az erőszak- és a vezér-

elvet is. A középiskolások 71%-a teljesen vagy inkább egyetért azzal az állítással, miszerint „ennek az országnak nem annyira törvényekre van szüksége, mint inkább egy olyan vezetőre, akiben a nép megbízik”. Hasonlóan magas azok aránya (74%), akik teljesen vagy inkább elfogadják azt a véleményt, hogy „Magyarországnak szüksége van egy olyan pártra, amelyik nemcsak beszél, hanem, ha kell, oda is üt”. Meglepő módon éppen a demokráciát saját életükben fontosnak tartó diákok között magasabb azok aránya, akik a fenti kijelentéssel egyetértettek. Feltételezhetjük, hogy ennek oka a fiatalok demokrácia-értelmezésében keresendő.

A fiatalok demokráciához való viszonyulásának ambivalenciáját mutatják az Ifjúság 2008-as vizsgálat eredményei is, melyek szerint a 15–29 évesek kevesebb, mint fele gondolja csak úgy, hogy a demokrácia a legjobb politikai rendszer. Hasonló eredményt mutatnak a Kádár-rendszer és a jelenlegi rendszer összehasonlításával kapcsolatos adatok: a fiatalok 51%-a szerint jobb a jelenlegi rendszer, míg 49%-uk a Kádár-rendszert tartja jobbnak (Szabó A. – Kern 2011:55-58).

Hasonlóak az „Aktív fiatalok Magyarországon” című kutatások eredményei is. Ezekkel kapcsolatban azonban fontos megjegyezni, hogy a vizsgálatok a felsőoktatásban tanulók körében zajlottak. A 2011/12-es kutatási eredmények szerint a főiskolások, egyetemisták 39%-a nyilatkozott úgy, hogy „a demokrácia minden más politikai rendszernél jobb”. 2013-ban ugyanezzel a kijelentéssel a válaszadók 42%-a értett egyet, míg 23%-uk úgy gondolta, hogy „bizonyos körülmények között egy diktatúra jobb, mint egy demokratikus politikai rendszer”. Tovább árnyalják a képet azok az adatok, melyek szerint 2013-ban a felsőoktatásban tanulók 6%-a értett egyet azzal, hogy „A mai magyarországi helyzet annyira rossz, hogy a diktatúra jobb lenne”, valamint 29%-uk osztotta azt a véleményt, miszerint „A hozzám hasonló emberek számára az egyik politikai rendszer olyan, mint bármelyik másik”. A demokráciához kötődő szkepticizmus mellett érdemes kiemelni azt is, hogy a vizsgálatba bevont főiskolások, egyetemisták háromnegyede elégedetlen a demokrácia magyarországi működésével (Szabó – Laki 2014:18-20).

Az állampolgári attitűdöket és a demokrácia-képet vizsgálva azt láthatjuk tehát, hogy a fiatalok – legyen szó akár középiskolásokról, akár huszonevesekről – bizonytalanok a demokrácia fogalmát illetően, fenntartásokkal, illetve szkepticizmussal viszonyulnak hozzá. Főként személyes biztonságu-

kat, saját érdekeik érvényesülését tartják fontosnak a fogalom kapcsán. Mások érdekei, a szolidaritás, s főként a kisebbségeket érintő kérdések rendre háttérbe szorulnak. A politikai részvétel, aktivitás is csak inkább elméletben fogalmazódik meg bennük, a valódi cselekvés háttérbe szorul. A fiatalok demokrácia-értelmezése olyannyira bizonytalan, hogy a demokrácia fontossága egyszerre jelenik meg az erőszak- és vezérely elfogadásával. A bizonytalan értelmezés mellett azonban hangsúlyos a demokrácia hazai működésével való elégedetlenség is.

A Pécsétt végzett interjúkutatás arra világított rá, hogy a megkérdezett egyetemisták alig-alig tudták értelmezni a demokrácia fogalmát, és azt is nehezen tudták megfogalmazni, mit is jelent az számukra. Néhányan egyáltalán nem tudtak válaszolni az erre vonatkozó kérdésre, s többen a történelemórákon tanultakba kapaszkodva említették a görögöket, beszéltek a poliszokról, de egyáltalán nem tudták megragadni a demokrácia lényegét. Egy ország demokratikus működését sokan a szavazásban és a szabad véleménynyilvánításban látják, s többen említettek valamilyen jogosultságot, ami a demokráciával együtt jár.

„Ez nagyon nehéz kérdés, hogy miben nyilvánul meg. Hát, nem tudom. Az, hogy a tv azt mond, amit akar, a rádió azt mond, amit akar, az újság azt mond, amit akar...” (19 éves fiú)

„Hát minden állampolgárnak választójoga van például.” (20 éves lány)

„Hát elvileg ugye demokráciában ugye mindenkinek számít a véleménye, tehát... hát nem tudom, hogy miben nyilvánul meg. Elvileg így szólásszabadság ugye, mindenkinek van beleszólása a dologba. Elviekben működik ez most Magyarországon is, gyakorlatban ez mit mutat az már így más kérdés.” (19 éves lány)

„Hát azt gondolom, hogy fontos az egyenlőség, tehát, hogy mindenkinek meglegyenek ugyanazok a feltételei arra, hogy sikeres lehessen az életben, hogy ne legyenek ilyen nagy társadalmi egyenlőtlenések, amik itt viszont szerintem vannak. És hát hogy legyen mindenkinek tényleg beleszólása az ország helyzetébe, ne csak egy politikus legyen ott az ország élén, aki úgy.., meg az ő kis csapata, aki határozatokat hoz a fontos döntésekben” (23 éves lány)

Érdekes azonban: annak ellenére, hogy sokan nem tudták körülírni a demokrácia fogalmát, szinte mindenki állást tudott foglalni magyarországi

működéséről, és többnyire valamilyen negatív véleményyt fogalmaztak meg (csupán néhányan tettek valamilyen semleges megállapítást).

„Nagyon rossz, mert ez végül is nem demokrácia, hanem kutya-macska kapcsolatnak tudnám mondani ezt az egészet, mert itt nem azt látom, hogy országért, az emberek jövőjéért, az emberek érdekében végeznék a dolgukat úgy az erre megválasztott emberek, hanem itt csak az állandó veszekedés, egymás alá tesznek.” (22 éves lány)

„Az a helyzet, hogy szerintem lehet szavazni, de ez valahol már el van döntve. Tehát akkor inntől kezdve meg nem demokratikus.” (23 éves fiú)

„Hát felszínesen működni működik, de... de mégse az történik, amit az emberek igazán szeretnének.” (19 éves lány)

„Jelen pillanatban Magyarország nem demokratikus állam. Demokrácia nem létezik. És nem látni a kiutat ebből... nem is tudom, de sokszor már arra gondolok, hogy egy diktatúra kellene ide, radikális megoldások meg minden, tényleges megszorítások, vagy pedig egy hasonló dolgot létrehozni, mint amilyen mondjuk a monarchia volt a dualizmus korában. A demokrácia nem frankó a magyarok mentalitásához valahogy... én legalábbis ezt látom” (22 éves fiú).

3. Érdeklődés a politika iránt

A kilencvenes évek politikai szocializációs, illetve ifjúságszociológiai vizsgálatai a fiatalok politikai érdeklődésének hiányára mutattak rá. E vizsgálatok kimutatták azt a tendenciát, hogy még e korcsoporton belül is eltérő politikai érdeklődéssel és aktivitási igénnyel jellemezhetőek a fiatalok. Az ifjúsági korfán felülről lefelé haladva egyre nőtt a politika iránti közöny (Gazsó – Laki 2004:172-174). A végzős középiskolásokot vizsgáló 1996-os kutatás eredményei szerint a tanulók 6%-át érdekelte nagyon, harmadukat „inkább érdekelte”, 38%-ukat „inkább nem érdekelte”, míg ötödüket egyáltalán nem érdekelte a politika. Szabó Ildikó és Örkény Antal arra hívta fel a figyelmet, hogy a középiskolások politikai érdeklődése a rendszerváltást megelőző időszakhoz képest csökkent. A politikai érdeklődést az életkor és az iskola típusa is markánsan befolyásolja: a fiatalabb korcsoportok és a szakmunkástanulók a legérdektelenebbek (Szabó I. – Örkény 1998:71).

Több okra vezethető vissza, hogy a rendszerváltás után a politikai érdeklődés jelentősen csökkent a fiatalok körében. Egyrészt a politika jelentéstar-

alma változott meg, másrészt a rendszerváltáshoz fűződő jelentős várakozások sok esetben csalódottságba csaptak át, harmadrészt a rendszerváltást követően a társadalmi szférát a politika kevésbé szőtte át (Szabó A. – Kern 2011:41).

A 2000 utáni adatokat vizsgálva azt láthatjuk, hogy 2001-hez képest 2006-ra jelentősen nőtt azok aránya, akik nem érdeklődnek a politika iránt. 2001-ben a kérdezett fiatalok 46%-a hármásra, 23%-a négyesre, míg 2006-ban 45%-uk hármásra, és 36%-uk négyesre értékelte a politika iránt való érdeklődését. A skála eggyessel jelzett végpontja a „nagyon érdekel”, míg a négyessel jelölt végpontja az „egyáltalán nem érdekel” választ jelentette (Gáti 2010:33-37).

Az Ifjúság 2008-as vizsgálat eredményei még azt mutatták, hogy a 15–29 évesek 60%-át egyáltalán nem, vagy nem érdeklő a politika, harmaduk (30%) „közepes” érdeklődést mutat, s mindössze megközelítőleg tizedük (9%) kapcsán mondható el, hogy a közepesnél jobban érdeklődnek a politika iránt. A 2008-as adatfelvétel eredményei szerint egy ötfokozatú skálán (ahol az ötös érték a magas érdeklődést, míg az egyes az érdeklődés hiányát jelentette) a vizsgált korosztály átlagosan 2,19-re értékelte politikai érdeklődését. (Ez az átlag 2004-ben 2,08, 2000-ben pedig szintén 2,19 volt.) Négy évvel később az Ifjúság 2012-es kutatás további jelentős csökkenést regisztrált: ebben az évben az ötfokozatú skálán mért átlag már csak 1,8. (Bauer – Szabó A. 2005:92-94; Szabó A. – Bauer 2009:107-109; Oross 2014:305-306).

A politikai érdeklődést jelentősen befolyásolja a kvalifikáltság: az iskolai végzettség növekedésével egyenes arányban nő a politikai érdeklődés. Az iskolai végzettség, illetve a szülők iskolai végzettségének hatását hangsúlyozza több kutatási eredmény is. Szabó Andrea és Kern Tamás (2011:42) eredményei szerint a vizsgált szocio-demográfiai változók közül az elvégzett osztályok száma befolyásolja leginkább a politikai affinitást, és ezt a tényezőt a fontossági sorrendben az anya iskolai végzettsége követi. A fentiekén kívül a települési dimenzió, illetve a társadalmi nem is jelentős befolyásoló erővel bír: a férfiak és a budapestiek érdeklődése magasabb (Szabó A. – Bauer 2009:108; Oross 2014:306).

Nemzetközi összehasonlításban is az látható, hogy a magyar fiatalok a vizsgált országokban élőkhez képest apolitikusabbak: 2010-ben például a European Social Survey (ESS) vizsgálat eredményei szerint a 24 vizsgált ország közül csupán négy előzte

meg Magyarországot a politikai érdektelenség „versenyében” (Gáti 2010:33-37).⁴

Az interjú kutatás eredményei hasonló tendenciát mutatnak. A fiatalok túlnyomó többsége válaszában azt fogalmazta meg, hogy nem érdekli a politika, nem követi nyomon az e területen zajló eseményeket, valamint hogy nem is szeretne behatóbban foglalkozni vele. Ennek okai két véleménynyaláb köré csoportosíthatóak: egyrészt már unják a politikát („a csapból is ez folyik”), másrészt pedig nem látják értelmét („úgyis mindegyik csak csal”, „nem változik semmi”).

4. Érdekvényesítő képesség

Az, hogy az állampolgárok mennyire tartják befolyásolhatónak a közélet, illetve a politikai világot, hogy véleményük szerint van-e beleszólásuk ezekbe, tehetnek-e valamit egy számukra kedvezőtlen döntés ellen, vagy tehetnek-e valamit, hogy számukra kedvező döntés szülessen, jól mutatja egy ország demokratikus szintjét. A szubjektív politikai kompetencia egyrészt az állampolgárok politikai viselkedését határozza meg, hiszen ha az országban élők jelentős része nem hisz abban, hogy bármit változtathatna, sokkal alacsonyabb az esélye bármilyen fellépésnek. Másrésztől amennyiben a döntéshozók úgy vélik, hogy az állampolgárok politikai kompetenciája magas, és számolniuk kell az ő fellépésükkel, ez hat döntéseikre, kommunikációjukra, viselkedésükre.

A nemzetközi összehasonlításokból kiderül: a posztkommunista országok állampolgárai gondolják a legkevésbé, hogy bármilyen ráhatásuk is lenne a helyi vagy országos ügyekre, az itt élők szubjektív politikai kompetenciája a legalacsonyabb. Ezekben az országokban 1985 és 1993 között (az átmeneti csökkenést követően) nőtt azok aránya, akik úgy érzik, nincs ráhatásuk az őket is érintő döntésekre (Simon 1996, idézi Kalocsa 2011:23-38; Bruszt – Simon 1994:779; Körösi 1997).

4 Azok arányát tekintve történt az összehasonlítás, akik válaszukban azt fogalmazták meg, hogy „egyéltalan nem érdekel a politika”. A vizsgálatba bevont országok: Magyarország, Csehország, Görögország, Írország, Portugália, Spanyolország, Olaszország, Szlovénia, Lengyelország, Luxemburg, Szlovákia, Norvégia, Ukrajna, Belgium, Egyesült Királyság, Franciaország, Hollandia, Észtország, Svájc, Svédország, Ausztria, Finnország, Dánia, Németország.

A 2008-as és 2012-es Ifjúságkutatás eredményei szerint a 15–29 éves korosztály tagjainak jelentős többsége él azzal a feltételezéssel, hogy a politikusokat nem érdekli a fiatalok véleménye (ez igaz a helyi és országos politikusokra egyaránt, bár a helyi politikusoknak egy kicsit több bizalmat szavaznak a fiatalok ebből a szempontból), s nagyon kevésbé érzik, hogy bármilyen beleszólásuk lenne a helyi vagy országos ügyekbe (Szabó A. – Bauer 2009:108-109; Oross 2014:307-308). A politikai iránti érdeklődés nagyobb intenzitása és a magasabb iskolai végzettség növeli annak esélyét, hogy valaki lásson lehetőséget a közügyekre való ráhatásra (Szabó A. – Kern 2011:50).

A 2010-es interjú kutatás során is vizsgáltam azt, hogy a válaszadók szerint van-e beleszólási lehetőségük a közügyekbe, a politikai életbe. A közügyekbe való beleszólás kérdésköre előtt azt kérdeztük a fiataloktól, hogy tennének-e / tesznek-e valamit, ha az iskolában vagy munkahelyükön igazságtalanság éri őket, vagy ha úgy érzik, nem megfelelően „mennek a dolgok”. A válaszadók többsége úgy nyilatkozott, hogy ilyen helyzetben kiállnának magukért, véleményüket elmondanák, érdekeiket megpróbálnák érvényesíteni. Körülbelül harmaduk azonban habár felszólalna, és cselekedne, mindezt annak tudatában tenné, hogy csekély az esélye igaza kivívására, vagy a dolgok menetének megváltoztatására.

„Megpróbálok kiállni az érdekeimért...” (24 éves lány)

„Hát megpróbálok saját magam megvédeni, és ha nekem van igazam a saját igazamat bebizonyítani, ha pedig nem nekem, akkor meg elfogadom.” (18 éves lány)

„Próbálok harcolni ellene. Nem egyszerű”. (20 éves lány)

„Megpróbálok tenni ellene, de mivel én kis hal vagyok, ezért nehéz”. (21 éves lány)

„Feljebbvalókhöz fordulok, hogyha mondjuk, példának vesszünk ilyen tanári igazságtalanságot, egyébként meg magam megoldom, ami olyan jellegű”. (18 éves lány)

„Megpróbálok kiállni magamért. És hát érvelek”. (25 éves fiú)

„De igazából sok mindent nem tudok ellene tenni, mert ha felszólalok, akkor úgyis mindig engem fognak lehordani, tehát...” (23 éves lány).

Csupán kevesen válaszolták azt, hogy semmit nem tennének ilyen helyzetben.

„Semmit, nincs értelme”. (18 éves lány)

„Ez nem az én dolgom”. (19 éves lány)

Annak ellenére, hogy a válaszadók többsége – elmondásuk szerint – határozottan kiáll magáért, ha saját ügyéről, érdekéről van szó szűkebb környezetében, nem cselekszik semmit, ha úgy érzi, hogy a helyi önkormányzat vagy a kormány rossz döntést hoz, illetve jelentős többségük úgy érzi, nem tehetnek semmit a közügyekkel kapcsolatban, nincs beleszólásuk a politikába, azaz szubjektív politikai kompetenciájuk nagyon alacsony. Többségük azzal érvel, hogy nem tudja, mit lehet tenni ilyen esetekben, illetve, hogy úgyszólván semmi értelme tenni bármit is. Volt, aki a felelősséget inkább az idősebb korosztályra ruházta át.

„Alkalmazkodni kell tudni, és ki kell hozni a lehető legtöbbet a helyzetből...” (20 éves fiú)

„Hát nem hinném, hogy olyan nagy befolyásunk lenne (országos ügyekben), de kisebb körökben, egyetem környezetében vagy egy városnak az alakításában biztosan el lehet érdekeinket érni. Csak nem tudom, hogyan”. (22 éves fiú)

„Most megnézem az én korosztályomat, itt vagyok ennyi idősen, örülhetek, hogy iskolába járhatok, örülök, hogy egyáltalán dolgozhatok... nem pattogok”. (25 éves lány)

„Hát, mert amit mondtam ez előbb, hogy szavazás útján tudnak ebbe beleszólni, de az előző véleményem miszerint nem sokat számít, hogy melyik párt van éppen kormányon, ezáltal így közvetve nem sok mindent tud tenni a fiatalság”. (22 éves lány)

„Azért, mert mi még igazából gyerekek vagyunk, és nem nagyon tudjuk még, hogy mi jó meg mi rossz” (22 éves lány).

Amikor azt kérdeztük, hogy kik tehetnek bármit az ország sorsának javulásáért, az igazságtalanság ellen való kiállásért, egyértelműen a politikusokat nevezték meg.

„Hát ott vannak a főfejesek, akiknek ez a feladatuk, ezért fizetik őket. Valahogy nem így jön össze nekik”. (24 éves lány)

„Tehát a kormány, ők hozzák a döntéseket”. (19 éves lány)

„Csak a politikusok” (22 éves fiú).

5. A politikával kapcsolatos ismeretek

A demokratikus társadalmakban az aktív állampolgársághoz, a közügyekben való részvételhez elengedhetetlenek a társadalommal, a politikával, a politikai rendszer működésével kapcsolatos ismeretek. Az állampolgári jogok és kötelezettségek, valamint a lehetőségek ismerete nélkül nem lehetséges demokratikus politikai cselekvés.

A politikai szocializáció egyik formája a „technikai tanulás”. Ennek során a fiatalok elsajátítják a rendszerhez kötődő értékeket, normákat, megismerik a struktúrákat, a hatalmi szerepek betöltőit, információkat szereznek a pártokról, választási rendszerről stb. (Percheron 1999:41).

Az ismeretek dimenziója szoros kapcsolatban van az értékek dimenziójával is, hiszen tartalmuk és közlési formájuk is jelentősen kapcsolódik az értékrendhez. A tudás felhasználását a politikai rendszer határozza meg. A rendszerváltást megelőző időszakban a politikai ismeretek vizsgálatának eredményeiből levonható legfőbb következtetés az, hogy a politikai ismeretek öncélúak voltak. A rendszerváltást követő időkben a politikai világa változott meg globálisan, magával vonva az értékek és a megszerzhető ismeretek átalakulását is. Ezek az ismeretek befolyásolhatták a választói magatartást és a gyakorlatban is felhasználhatóvá váltak (Szabó I. – Örkény 1998:43-46).

A pártokra vonatkozó ismereteket több empirikus kutatás is vizsgálta. Szabó Ildikó és Örkény Antal 1996-os kutatása szerint az érdemi választ adó⁵ utolsó évfolyamos középiskolások jelentős többsége jól tudta, hogy az MSZP és az SZDSZ a kormánypártok közé sorolandó (az MSZP esetében a középiskolások 89%-a, míg az SZDSZ esetében 84%-uk tudta a helyes választ). Szintén magas volt az FKGP-t (78%) és a MIÉP-et (76%) helyesen besoroló aránya, viszont azt csupán a válaszadók 63%-a tudta, hogy az MDF parlamenti ellenzéki párt, és ebbe a kategóriába a középiskolások 53%-a sorolta be helyesen az MDNP-t. Ugyanez a kutatás vizsgálta azt is, hogy a végzős diákok mennyire jártasak a hatalommegosztás kérdésében, mennyire ismerik a demokrácia működését biztosító intézményeket. Az ezekre vonatkozó kérdésekre a középiskolások több mint kétötöde nem kívánt vagy nem tudott válaszolni. Mindössze az országgyűlés, a települési önkormányzatok és a minisztériumok funkcióját ismerte jól a tanulók több mint fele.

5 A kérdezettek megközelítőleg fele elhatárolódott a kérdés megválaszolásától.

Ennél alacsonyabb arányban ismerték a kormány, a szakszervezetek, az alkotmánybíróság és a társadalmi szervezetek szerepét. Legkevésbé a politikai pártok és a bíróságok munkájával voltak tisztában a diákok: mindössze kevesebb, mint negyedük ismerete ezek szerepét. Összességében elmondható, hogy az 1996-os vizsgálat eredményei szerint a hatalmi ágak szétválasztásáról, az egyes ágensek szerepéről nagyon bizonytalanok voltak a diákok ismeretei. Ugyanez mondható el a középiskolások alkotmányával, illetve az alkotmánybíróság munkájával kapcsolatos ismereteiről is. Szintén nagyon sokan meg sem próbáltak válaszolni az ezekre vonatkozó kérdésekre, pedig e kérdések is zártak voltak: különböző tevékenységekről kellett eldönteniük, hogy azokat szabályozza-e az alkotmány. Az alkotmánybíróság munkája kapcsán szintén négy tevékenységről kellett eldönteniük, hogy azokat ellátja-e az az intézmény. Az alkotmány által szabályozott tevékenységekkel kapcsolatban megfogalmazott négy állításról a végzős diákok 12%-a tudta jól, hogy azok igazak-e vagy hamisak.⁶ Az alkotmánybíróság munkájával kapcsolatban az érdemi válaszadók 3%-a volt teljesen tisztában, ennyien tudták mind a négy állításról helyesen eldönteni, hogy az adott tevékenységeket ellátja-e.⁷ A politikával kapcsolatos ismeretekről összességében elmondható, hogy az iskolatípus és a nem hatása nagyon erős, az előbbie különösen. A gimnazisták, illetve a fiúk voltak a leginkább tájékozottak (Szabó I. – Örkény 1998:46-70).

A 2008-as „Iskola és társadalom” kutatás is hasonló eredményekre vezetett. A kutatásba bevont tanulókat arra kértük, hogy hét pártot (FIDESZ, Jobbik Magyarországért, Magyar Demokrata Fórum, Magyar Szocialista Párt, MIÉP, Munkáspárt, SZDSZ) soroljanak be a következő kategóriákba: kormánypárt, parlamenti ellenzéki párt, parlamenten kívüli párt. Az összes párt kapcsán állást foglaló fiatalok 14%-a tudta mind a hét pártról eldönteni helyesen, hogy melyik kategóriába tartozik, míg 51%-ük négy-hat pártot tudott a megfelelő kategóriába sorolni. A kérdést maradéktalanul megválaszolók középiskolások harmada adott egy-három

helyes választ, és 2%-uk egyetlen párt kapcsán sem tudott eligazodni a megadott dimenzióban. A 11. évfolyamosok és a gimnazisták több párt helyét találták meg helyesen a fenti kategóriában, mint a 9. évfolyamosok, illetve a szakközép- vagy szakiskolások. A három iskolatípus közül a szakiskolába járók ismeretei voltak a legbizonytalanabbak.

A legtöbb tanuló az MSZP-t és a Munkáspártot tudta helyesen besorolni a megadott csoportokba, bár fontos kiemelni, hogy még a kormánypártot is csupán háromnegyedük „ismerte fel”. A FIDESZ-ről a középiskolások kétharmada tudta helyesen, hogy parlamenti ellenzéki párt. A legnagyobb bizonytalanságot az SZDSZ kapcsán mértük: a kutatásba bevont fiatalok mindössze valamivel több mint harmada válaszolta, hogy parlamenti ellenzéki párt, és többen voltak azok (53,6%), akik kormánypártként tartották számon az SZDSZ-t. (Fontos azonban megemlíteni, hogy az adatfelvétel 2008 októberében-novemberében zajlott, és a magyar liberális párt 2008. április 30-ával lépett ki a koalícióból).

Összességében az a következtetés vonható le, hogy a fiatalok pártokkal kapcsolatos ismeretei hiányosak, leginkább az iskolatípus és a társadalmi nem differenciálja az ismeretszintet.

6. A politikáról, a politikusokról alkotott vélemény

A politika világával kapcsolatos negatív elképzelésekkel, erős ellenérzésekkel is magyarázható a politika világától való elfordulás, illetve a társadalmi cselekvési módokban megfigyelhető passzivitás (Gazsó – Laki 2004:172-174; Örkény 2000:206).

A politikával kapcsolatos érzelmeket az 1996-os kutatás többek között úgy is vizsgálta, hogy 35 fogalomról kellett a középiskolásoknak elmondaniuk véleményüket. A válaszok alapján Szabó Ildikó és Örkény Antal azt a következtetést vonta le, hogy a diákok politikával kapcsolatos érzelmi reakciója negatív. Ugyanebben a kutatásban vizsgálták a politikával kapcsolatos negatív állításokkal való egyetértést is. A diákok négyötöde-háromnegyede egyetértett azzal, hogy „a politikában mindig van valami hamisság, bárki csinálja is”, megközelítőleg kétharmaduk pedig helyeselte az alábbi két kijelentést: „a politikai pártok csak arra jók, hogy a politikusok megcsinálják a saját karrierjüket”, illetve „mindig is voltak kicsik és nagyok: a kicsik dolgoznak,

6 A kérdés úgy hangzott, hogy szabályozza-e az alkotmány az alábbiakat: 1. Az állampolgári jogokat; 2. A kormányzás rendszerét; 3. A külpolitikai kapcsolatokat; 4. A társadalmi normákat.

7 A kérdés az volt, hogy az alkotmánybíróság ellátja-e az alábbi tevékenységeket: 1. Új alkotmány kidolgozása; 2. Bírskodás az állam és a polgárok között; 3. Törvényelőkészítés; 4. A törvények alkotmányos felülvizsgálata.

a nagyok pedig politizálnak”. A középiskolások körülbelül egyharmada értett egyet azzal, hogy „a politizálásnak nincsen semmi haszna”. Mindegyik negatív állítást a gimnáziumba járók fogadják el a legkevésbé, míg a szakmunkástanulók a leginkább. Az iskolatípuson kívül a válaszadók neme is jelentősen differenciálta a politika megítélését: a lányok minden iskolatípusban negatívabban vélekednek a politikáról, mint a fiúk, azaz magasabb arányban értenek egyet a negatív tartalmú kijelentésekkel. (A gimnazista fiúk viszonyulnak leginkább pozitívan a politika világához, míg a szakmunkás lányok a legkritikusabbak). Minden iskolatípus diákjairól elmondható, hogy a politika iránti attitűdjükre leginkább a politika iránti érdeklődésük hat. A politika világról alkotott elképzelés jelentősen befolyásolja a középiskolások potenciális politikai magatartását: a politikáról pozitívabb képpel rendelkezők magasabb arányban vennének részt például a választásokon. Ezzel szemben pl. az aláírásgyűjtés, mint társadalmi cselekvés jellemzőbb azokra, akik a politikáról negatív értékítéllettel rendelkeznek (Szabó I. – Örkény 1998:85-92).

A 2008-as „Iskola és társadalom” kutatás adatai szerint a középiskolások több mint harmada (36%) vélekedett úgy, hogy a politikának nincsen semmi haszna, és kétharmaduk (68%) teljes mértékben vagy „inkább egyetértett” azzal a kijelentéssel, hogy „a politikai pártok csak arra jók, hogy a politikusok megcsinálják a maguk karrierjét”.

Több empirikus kutatás (pl. az Ifjúság 2004, Ifjúság 2008, Ifjúság 2012, az „Iskola és társadalom” kutatás) is rávilágított arra, hogy a fiatalok többsége a politikusok kompetenciájának tartja az ország sorsának irányítását. Ahogyan arról már tettem említést, a fiatal generációk tagjainak magas aránya érzi úgy, hogy semmi befolyása nincs, vagy csak minimális ráhatása van az ország dolgaira; úgy gondolják, nem tehetnek semmit, vagy nem sokat tehetnek azért, hogy hazájuk sorsa jobb legyen. Az is látható azonban, hogy a politikusokról, a politika világról a fiataloknak negatív véleményük van, nem bíznak sem a pártokban, sem a politikusokban. Felvetődik a kérdés, hogy milyen jövőképe lehet úgy az ifjúságnak, ha az ország sorsának irányításában az általuk egyedül kompetensnek tartott erő értéke számukra teljesen devalválódott.

2. ábra: Szófelhő a politika szóval kapcsolatos asszociációkról

Forrás: saját szerkesztés a 2010-es pécsi interjúk kutatás adatai alapján

A fiatalok jövővel kapcsolatos várakozásait a nagymintás országos ifjúságkutatások is vizsgálták. Az Ifjúság 2012-es adatfelvétel eredményei szerint a fiatalok több mint fele (58%) az ország gazdasági helyzetét tekintve romló tendenciát prognosztizál (csupán 7%-uk vár javulást, és 18%-uk szerint nem fog változni). A fiatalok személyes helyzetükkel kapcsolatban valamelyest bizakodóbbak, bár e tekintetben is 51%-uk romló helyzetet jövendő, 23%-uk nem vár változást, és csupán 9%-uk bízik abban, hogy személyes helyzete javulni fog. A 2012-es adatok rendkívül erős negatív változást mutatnak a korábbi adatfelvételekhez képest. Az adatsorokból az rajzolódik ki, hogy 2000 és 2012 között folyamatosan és nagyon magas arányban nő a pesszimizmus mind a makrogazdasági klímát, mind pedig a személyes jövőt tekintve (Oross 2013:287; Szabó A. – Bauer 2009:106).

A pécsi kvalitatív kutatás keretein belül vizsgáltam azt is, hogy a fiataloknak mi jut először eszükbe a politika szóról, s ugyanezt a kérdést tettük fel a politikusokkal kapcsolatban is. A politikával kapcsolatos szociális reprezentációk vonatkozásában megállapítható, hogy a válaszok kétharmada negatív tartalmat sugallt, míg harmada a semleges kategóriába volt sorolható. Pozitív tartalmú választ egyáltalán nem találtam. A semleges szavak között főként a kormányzást, a parlamentet, a törvényhozást, illetve a pártokat említették a kérdezettek, míg a negatívak közül többször ismétlődtek a korrupció, harc, vita, veszekedés, hazugság kifejezések. A politikával kapcsolatos asszociációkra vonatkozó szöveghőnt a 2. számú ábra tartalmazza. A szöveghőntben megjelenő szavak mérete a szavak előfordulási gyakoriságával arányos.

A politikusokkal kapcsolatban szintén főként negatív tartalmú szavak jutottak a megkérdezettek eszébe, mint például a csalás, korrupció, hazugság, pénz- és haszonvágy.

„Ugye, vannak olyanok, akik már börtönben ülnek, vannak olyanok, akik még nem ülnek börtönben, de majd fognak” (18 éves lány).

„Hát, igazából csaló az összes. Akárki akármit mond, mindenki csak a saját érdekeit nézi ebben az országban és az a gond, hogy jó páran, ha mi is hasonló pozícióba kerülnénk, mi is azon gondolkodnánk, hogy mit tudunk saját magunknak félretenni, és nem azt néznénk, hogy az országban mennyi minden jót lehetne tenni” (25 éves lány).

Számos esetben a fiatalok a politikát, mint hivatást kapcsolták a politikus szóhoz. Sokan vélekednek úgy, hogy a politikusok alapvetően a tenni akarás miatt, pozitív, változtatási szándékkal kezdenek bele ebbe a pályafutásba, azonban „menet közben csúszik meg a dolog”, azaz a politikusi pályán szinte automatikusan megváltoznak. Az alábbi idézet is ezt a vélekedést szemlélteti.

„Először úgy indul el, naiv kis lélekként, gondolom, legalábbis én úgy elképzeltem magamban már egyszer egy ilyen fejlődésmenetet, hogy elindul, elmegy politológia szakra, ott tanul egy csomó mindent, kezdve minden istenkinjást, idegen szavak szótárát kívülről fűjja. Aztán, mikor bekerül a politikai életbe, akkor ott, azt gondolom, mint valami Hollywood, így besuvasztja, megtanul lopni, megtanulja, hogyan kell sikasztani, satöbbi, az ilyen szép dolgokat. Megtanulja, milyen mentségeket kap így a mandátuma során, egyre feljebb fog majd lépni, aztán valószínűleg eltűnik valahova a süllyesztőben” (23 éves lány).

Az interjúk kutatásba bevont fiatalok nagy többsége nem szeretne politikusi pályára lépni. Ezt főként a politikusi pálya alacsony presztízsével, valamint azzal magyarázták, hogy egyáltalán nem érdekli őket a politika. Többen indokolták válaszukat azzal, hogy túlzottan nagy felelősséget jelentene ez a karrierút.

7. Bizalom

A társadalmi, politikai élet szereplőibe vetett bizalom jelentősen befolyásolhatja a politikai aktivitást. Magyarországon azonban a társadalom tagjai nem csupán ezekben a szereplőkben, de a szűkebb magántársaságukhoz és családjukhoz tartozó személyeken kívül egymásban sem bíznak (Nizák – Péterfi 2005:95).

A nagymintás országos ifjúságkutatások eredményei is azt bizonyítják, hogy a politikai élet szereplőivel szemben bizalmatlanok a fiatalok. 2004-hez képest 2008-ra, majd 2012-re tovább romlottak ezek a mutatók. A kormányban, a bankokban és az országgyűlésben bíznak legkevésbé, ezek megítélése folyamatosan romlik. Az adatsorból jól látható, hogy 2012-re néhány – korábban még hitelesnek tartott – személy vagy intézmény iránti bizalom jelentősen megcsappant. Az alkotmánybíróság és a köztársasági elnök kapcsán regisztrálták a legnagyobb bizalom-index zuhanást (Oross 2013:297-299).

1. táblázat: Mennyire bízik az alábbi intézményekben, szereplőkben? (-100-tól +100-ig terjedő skála átlagai,
 $n_{2004}=8000, n_{2008}=8076, n_{2012}=5600$)

	2004	2008	2012
Az alkotmánybíróságban	n.a	25	-12
A bíróságokban	19	15	2
A polgármesterben	n.a.	13	-5
A honvédségben	6	12	5
A köztársasági elnökben	n.a.	10	-18
A rendőrségben	11	7	3
Az egyházban	-5	-7	-14
A bankokban	n.a.	-11	-35
Az országgyűlésben	-20	-22	-33
A kormányban	-18	-37	-40

Forrás: saját szerkesztés, az adatok forrása: Oross 2013:298.

Az „Iskola és társadalom” kutatás mindkét adatfelvétele hasonló eredményeket mutatott: a fiatalok nem bíznak a hazai politikai, társadalmi szereplőkben és intézményekben.

A demokratikus attitűdök, köztük a politikai/társadalmi intézményekbe vetett bizalom jelentős hatással vannak a participációra. Kalocsa Janka (2011:21-40) egy 2009-es kutatás⁸ eredményei alapján megállapította, hogy a pozitív demokráciaképpel rendelkezők felülreprezentáltak a civil szervezeti tagok között, a biztos szavazók között, és minden más közéleti, politikai aktivitásban is. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy nem csupán a demokratikus attitűd (pl. a bizalom, a befolyásoló képességben való hit stb.) hathat a participációra, hanem az aktivitás, részvétel is erősítheti a demokratikus attitűdöket.

8. Összegzés

Összességében elmondható tehát, hogy az interjú vizsgálat eredményei alátámasztják azt a szakirodalomban is megfogalmazott megállapítást, miszerint a fiatalok demokráciaképe kiforrotlan. Ennek hátterében ismeretbeli hiányosságok, társadalomtörténeti okok is meghúzódnak, továbbá az, hogy Magyarországon a demokrácia-felfogásban sincs konszenzus. Sőt, a demokrácia létjogosultsága is vitatott: a felsőoktatásban tanulók mintáján 2013-ban készült „Aktív fiatalok” kutatás eredménye szerint a kérdezettek kevesebb, mint fele gondolja úgy, hogy a demokrácia a legjobb politikai rendszer (Szabó – Laki 2014:23-24), holott egy demokrati-

kus jogállam működőképességének egyik feltétele, hogy az állampolgárok annak alapelveit ismerjék és azonosuljanak vele (Csákó – Murányi – Sik – Szabó 2010:1). A demokráciaszkepszis mellett megjelenő jelenség az azzal való elégedetlenség is (Szabó – Laki 2014:18-20), amelyet az általam végzett 2010-es pécsi interjú kutatás is alátámasztott. A pécsi kvalitatív kutatás eredményei tovább árnyalják a képet: a demokráciaértelmezés ambivalenciája mögött tudásbeli hiányosságok is találhatók.

A szakirodalomban megfogalmazott alacsony pártpolitikai ismeretszint ebben a kutatásban is igazolást nyert. Korábbi – fentebb bemutatott – empirikus kutatások bizonyították, hogy a fiatalok érdekérvényesítő képessége alacsony. A kvalitatív kutatás lehetőséget teremtett arra, hogy ennek oka is vizsgáljam. Eredményeim szerint az aktivitás motivációját főként három tényező blokkolja: az egyik, hogy nincsenek olyan magatartás-sémái a fiataloknak, amiket aktivizálhatnának, a második, hogy nem látják értelmét az aktív fellépésnek, illetve, a harmadik, hogy nem tekintik a saját kompetenciájuknak a politika világába való bebeszélést, hanem inkább az idősebb generációkra, de legfőképpen a politikusokra ruházzák át ezt. Az, hogy a válaszadók szinte kizárólag a politikusokra ruházzák át az ország sorsának irányítását, egy lenyomata a tekintélyelvű és paternalista szemléletmód továbbélésének, amely alátámasztja a tradicionális szocializáció túlsúlyát.

A politika a fiatalok számára egy távoli, főként negatív jellemzőkkel leírható világ. A pécsi interjú vizsgálatban is hasonló eredményekre jutottam, azaz árnyalva a képet, hogy a politika világáról, illetve a politikusokról alkotott vélemények nem egy pozitív-negatív dimenzióban szóródnak, hanem negatív

8 OTKA-MTA Politikatudományi Intézet – Szegedi Tudományegyetem, n=1051.

és semleges kategóriákat különböztethetünk meg. A politikusról alkotott negatív vélekedés kapcsán a kutatás eredményei alapján megállapítható az is, hogy sokan az e pályára lépés szinte törvényszerű következményének vélik a korrupciót, a csalást, a hazugságot, azaz a legtöbben nem hisznek abban, hogy „lehet más a politikus”. A politikusokról alkotott negatív kép, a beléjük vetett alacsony bizalmi szint, és az a tény, hogy a fiatalok szerint főként a politikusok kompetenciája az ország sorsának irányítása, egy ambivalens álláspontot tükröz, hiszen a fiatal generáció tagjai jövőjüket olyan személyekre bízzák, akikről rendkívül negatívan vélekednek.

A 2010-es Pécsen végzett interjúk kutatás tapasztalatai is azt bizonyítják, hogy a kérdezettek is bizonytalanok azzal kapcsolatban, hogy mit értünk politikai részvétel, politikai aktivitás alatt. Volt példa arra, hogy a válaszadó „nemmel” válaszolt minden politikai aktivitást érintő kérdésünkre, más kérdések kapcsán azonban kiderült, hogy a TASZ (Társaság a Szabadságjogokért) egyes politikai kérdést érintő akcióiban önkéntesként tevékenykedett. Ez az eredmény is azt támasztja alá, hogy a társadalmi, politikai aktivitás vizsgálatát kvalitatív és kvantitatív módszerek ötvözésével, nyitott és zárt kérdésekkel egyaránt, az új típusú részvételi módokat is figyelembe véve érdemes végezni.

A szakirodalmi adatok és az interjúk vizsgálat eredményei alapján megállapítható tehát, hogy a fiatalokra a következő sajátosságok jellemzőek:

- állampolgári attitűdjüket tekintve az jellemző, hogy inkább kötelezettségekkel, mintsem jogokkal vagy lehetőségekkel azonosítják az állampolgárságot;
- demokráciaképük ambivalens;
- politikai érdeklődésük és ismeretszintjük alacsony;
- érdekérvényesítő képességük és szubjektív állampolgári kompetenciájuk alacsony;
- a politika világáról, politikusokról alkotott elképzelésük, véleményük erősen negatív;
- a politikai és társadalmi intézményekbe vetett bizalmuk alacsony.

Ezen tényezők figyelembevételével a fiatalok alacsony politikai, társadalmi aktivitása nem meglepő. A felsorolásban megnevezett tényezők egyszerre okai is az alacsony aktivitásnak és következményei, tünete is a jelenlegi és korábbi magyar társadalmi, politikai folyamatoknak. A fenti „tünetek” lehetséges okai:

- *Az államszocializmus hatása:* A rendszerváltás nagyon rövid idő zajlott le, az új politikai

rendszer intézményei szinte egyetlen év leforgása alatt kiépültek, amit nem tudott követni az értékek, értékorientációk, attitűdök gyors változása. A több évtizednyi szocializációs folyamatok hatására kialakult, megszilárdult értékrend és a politikai kultúra bizonyos képződményei nem tudtak rövid időn belül gyökeresen megváltozni. A formális és informális szocializáció kettősségének eredménye a politikától való távolmaradás volt. A jelenlegi fiatal korosztályt nevelő szülők sok esetben ezt a magatartási mintát örökölték tovább. A szocialista politikai rendszerben zajlott szocializációs folyamatok hatására a rendszerváltáskor leginkább a kockázatvállalási hajlandóság hiánya, a paternalista szemléletmód (melynek gyökerei az államszocializmust megelőző időkre nyúlnak vissza), a jogtudat és az érdekérvényesítési képesség hiánya, valamint az egyéni és az ország sorsa befolyásolásának képességébe vetett hit hiánya volt a jellemző.

- *A demokratikus állampolgári nevelés hiánya, a családok és iskolák szocializációs szerepének problematikája:* a politika fogalma, értelmezése és tartalma is megváltozott. A szocializáció szinterei teljesen átalakultak, a felülről jövő, központosított, direkt hatás megszűnt, és szocializációs „vákuum” keletkezett. A korábban működő formális politikai szocializációs folyamatok összeomlottak, és ezek szerepét nem töltötte be semmi. Az oktatási intézmények nem tudtak hogyan viszonyulni a kialakult új helyzethez, és a bizonytalanság következménye az lett, hogy az osztálytermekekből a folyosóra szorultak a politikával kapcsolatos diskurzusok mindenféle segítség és kontroll nélkül. A demokratikus gondolkodás, vitázás lehetőségét így nem tanulhatták meg a fiatalok az iskolákban.
- A család, mint a szocializáció egyik legfontosabb színtere szintén nem tud minden esetben demokráciára nevelni, hiszen a szülők is híján voltak, illetve vannak az ehhez szükséges készségeknek, gondolkodásmódnak. A magyar társadalomban nem, vagy csak részben mentek végbe azok a folyamatok, amelyek a liberális demokratikus szocializációs metódusoknak kedveznek. Ezzel szemben inkább a bürokratikus és tradicionális szocializáció a jellemző. Az oktatásban és a család-

dok nagy részénél is a paternalista szemléletmód, a tekintélytisztelet a meghatározó. Sem az iskolán belüli, sem pedig a családi szocializáció nem kedvez a demokratikus attitűdök áthagyományozódásának, kialakulásának, illetve megerősödésének, az alulról építkező folyamatok beindításának, a kockázatvállalási hajlam erősödésének. Magyarországon is a családok jelentős részére a tekintélyelvű szocializáció a jellemző, és a gyermekek látens szocializációja során az autoriter és paternalista szemléletmód hagyományozódik át. Ez a szemléletmód sok esetben később kiterjed a társadalmi nézőpontra is.

- *Fragmentált politikai szocializációs modell:* a szocializációs ágensek szerepén kívül sorrendiségük is megváltozott. Ahogy csökkent a politikai mozgalmak, oktatási intézmények súlya a szocializációban, úgy nőtt a média szerepe, valamint újra megjelentek a vallási szervezetek, közösségek is. A rendszerváltást követő reszocializáció egyik sajátossága, hogy a múlt értékelése, értelmezése is megváltozott. Nem csupán a hivatalos történelemszemlélet változott meg, hanem a társadalom egészének újra kellett definiálnia saját múltját. További sajátosság még, hogy egyre inkább tetten érhető volt a társadalomban a belső polarizáció. A fiatalabb korosztályokon belül is élesebb határvonalak keletkeztek, egyes generációkon belül is egyre erőteljesebb konfliktusok jöttek létre (Kéri 1998:208).
- A rendszerváltás utáni politikai szocializáció modelljét Szabó Ildikó (2009:292-307) fogalomhasználatával *fragmentált modellnek* nevezhetjük. „A nemzeti és az állampolgári identitás mintáiban, a múlt kérdéseiben, az előző korszakok megítélésében és a nemzet fogalmának értelmezésében nem alakult ki konszenzus. Nem formálódott ki konszenzuson alapuló, az állampolgári identitással kapcsolatos kérdéseket szakpolitikai síkra és társadalmi gyakorlatra lefordító ifjúságpolitikai stratégia. A modell nem tud választ adni a kollektív identitásokkal kapcsolatos kihívásokra. Ugyanakkor megnő benne a nem formális tényezők, így a nemzeti tematika identitásformáló szerepe” (Szabó I. u.o. 307). Erre a modellel jellemző, hogy a különböző szocializációs ágensek között gyenge és esetleges kapcsolat van. Az állampolgári

kultúra, a demokratikus állampolgári szocializáció háttérbe szorul a nemzeti szocializáció előnyére. Ez utóbbi azonban szorosan összefonódott a pártpolitikai identitással.

- *Az ifjúsági szervezetek csekély szerepe:* a rendszerváltás előtt működő ifjúsági szervezetek felbomlottak, a jelenlegi ifjúsági szervezetek nem tudják mobilizálni, integrálni a fiatalokat.
- *A politikai elit mintaadó szerepe nem tölti be funkcióját:* a politikai elit, sok esetben negatív mintaként szolgál az országban élők számára, a demokratikus cselekvésmódok és attitűdök átadására sok esetben nem alkalmas. Demokratikus vitakultúrát sem tanulhatunk tagjaitól, sőt, sok esetben az alapvető erkölcsi normáknak következmény nélkül fordít háttát a politikai elit.⁹ (Ebben a társadalom tagjainak a felelőssége is megkérdőjelezhető: a társadalom meg- és eltűri azokat a személyeket és azokat a cselekedeteket, akik, és amelyek egy demokratikus hagyományokkal valóban rendelkező országban elfogadhatatlanok lennének.)¹⁰
- *A demokratikus cselekvésmódok alacsony határfoka:* a pártok kommunikációjában is

9 Példának említhető Balogh József fizikai agresszivitása és az azt követő nyilatkozatai. A parlamenti vitakultúrába az alábbi beszéd is belefért: „Egy se bírta mondani, hogy éljen ez a törvény, mert nem voltak itt. Azt gondolom, ez egy egész komoly jelzés. Kivéve talán Szűcs urat, de ő nyilván azért van itt, mert náluk nincs fűtés, itt meg jobb a meleg” (Lukács Zoltán szavai Szűcs Lajoshoz). A nem verbális kommunikáció egyes sértő elemeinek is jutott hely a parlamentben (Szanyi Tibor közepső újjával foglalt állást). A vélemény elmondásának kultúráját egyes politikusok twitter megosztásai is jellemzi: „Egy viszonylag hosszú parabolikus röppálya után a pajtások visszabújtak Gyurcsány Ferenc s...be. Együtt” (<https://twitter.com/dajcstomi>). Ebbe a sorba illeszkedhetnek a parlamentben elhangzó, a nőket sztereotípiákban bemutató hozzászólások: „Mit pofázol bele, kisanyám” (Tasó László szavai Szabó Tímeának). „Mosolyogva kell visszautasítanom azt a sok butaságot és baromságot, amit ön itt elmondott az elmúlt öt percben. Attól, hogy ön szép, abból még nem következik, hogy okos. Tisztelt képviselő... dehogyan tisztelt! Kedves képviselőasszony!” (Illés Zoltán szavai Szél Bernadethez). „Vetkőzz Ági! Hol a babydoll?” (Vadai Ágnesnek célzott megnyilvánulás).

10 Ferge Zsuzsa (2010:12) a politikai kultúráról az alábbiakat írta: „A magyar politika talán nem silányabb, mint másutt <más kelet-európai országban>, de a politikai kultúra szinte az egész blokkban szánalmas – az előzményektől függetlenül”.

kifejeződésre jut a demokratikus tiltakozási formák degradálása, a „majd kimennek tüntetni, aztán hazamennek” típusú hozzáállás. Ezek vezethetnek a radikálisabb cselekvés-minták terjedéséhez.

- *Pártokrácia, a pártok teljhatalma* (Szabó – Kern 2011:75).
- *A civil társadalom gyengesége*: Magyarországon a kommunista rendszer visszaszorította a társadalmi és gazdasági szereplők autonóm szerveződéseit, és ugyan az ötvenes évekre jellemző totális társadalmi ellenőrzés az idők folyamán lazult, de csak a rendszerváltással szűnt meg, így hazánkban nincs hosszútávra visszanyúló hagyománya az önálló kezdeményezéseknek.
- Annak ellenére, hogy a civil szervezetek száma nő és egyre erőteljesebb szervezettség jellemző rájuk, mégis egyre kisebb szerepet bírnak a helyi politika területén (Pálné 2008:258-259). Ugyanez igaz az országos politikára is. A demokrácia-deficit következtében a média által nyújtott nyilvánosságnak a gazdasági és hatalmi érdekek által történő torzulása szintén csökkenti a civil szféra erejét (Ferge 2010:122).
- A hazai civil társadalom nem képes az állammal és a pártokkal szembeni kontroll funkció betöltésére, nem tudja létrehozni és működtetni azokat az intézményeket, amelyek önvédelmet jelenthetnének az állammal szemben (pl.: népszavazási kezdeményezés, társadalmi nyilvánosság stb.). Az erős civil szféra alapja lenne a résztvevői politikai kultúra létének (Szabó – Kern 2011:76). Ahogy felmerül az a kérdés, hogy létezhet-e demokrácia demokraták nélkül, felvethetjük azt a kérdést is, hogy létezhet-e erős civil szektor úgy, hogy a társadalom tagjainak tömegeire nem jellemző a kezdeményező-készség, az érdekérvényesítési képesség, a vállalkozó szellem.

Absztrakt

A tanulmány a fiatalok politikai szocializációjának eredményeit érintő több empirikus kutatás adatait mutatja be. A cikkben központi szerepet kap egy 2010-es pécsi interjú vizsgálat, melynek keretei között a szerző a fiatalok állampolgársággal, politikával, politikai szervezetekkel és intézmények-

kel, demokráciával, valamint érdekérvényesítéssel kapcsolatos attitűdjeit vizsgálta. A kvalitatív – félig strukturált interjú-szemponstör segítségével készült – kutatás célja az volt, hogy a szakirodalomban fellelhető adatokat, eredményeket tovább árnyalja, illetve magatartási okait feltárja. A tanulmány a fenti attitűdök bemutatásán és értelmezésén kívül kitér a fiatalok politikai aktivitásának alacsony volumenére, továbbá ezek okait és következményeit is elemzi.

Abstract

The study presents data from several empirical studies regarding results of surveys concerning the political socialization of young people. The central role in this article is played by a 2010 interview-based survey executed in Pécs, in which the author was examining attitudes of young people towards citizenship, politics, political organizations and institutions, democracy and advocacy. The research objective of the qualitative survey – using semi-structured interview guide – was to find correlations that support and shade the already existing results and data in literatures and to reveal their causes. Outside the presentation and interpretation of these attitudes the study addresses the low volume of political activity of young people and also analyzes its causes and consequences.

Felhasznált irodalom

- Almond, Gabriel – Verba, Sidney 1997 *Állampolgári kultúra. Bevezetés a politikai kultúrába*. www.c3.hu/~szf/Szofi97/Sz97-03/Sz97-03-Area-1.htm (Letöltés: 2014. január 03.) A hivatkozott mű a *Szociológiai Figyelő*, 1–2:17-52.
- Angelusz Róbert – Tardos Róbert 2005 Választási részvétel és politikai aktivitás. In Angelusz Róbert – Tardos Róbert szerk. *Törések, hálók, hidak. Választói magatartás és politikai tagolódás Magyarországon*. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Közhasznú Alapítvány, 323-384.
- Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.) 2005 *Ifjúság 2004 Gyorsjelentés*. http://www.ditzendy.hu/dka/konyvtar/ifjusagpolitika/ifjusag2004_gyorsjelentés_2005_02_28.pdf. (Utolsó látogatás: 2011. november 13.)

- Bruszt László – Simon János 1994 Az Antall-korszak után, a választások előtt, avagy demokráciánk és pártjaink az állampolgárok szemével. In Kurtán Sándor – Sándor Péter – Vass László szerk. *Magyarország Politikai Évkönyve 1994*. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 774-802.
- Csákó Mihály 2007 *Fiatalok demokráciaképe*. Budapest, Kézirat.
- Csákó Mihály – Murányi István – Sik Domonkos – Szabó Ildikó 2010 *A családi politikai szocializáció – konceptuális keretek*. Kézirat. OTKA K78578:1 Műhelyvita.
- Ferge Zsuzsa 2010 *Társadalmi áramlatok és egyéni szerepek. Adalékok a rendszerstruktúra és a társadalmi struktúra átalakulásának dinamikájához*. Budapest, Napvilág Kiadó.
- Gáti Annamária 2010 *Aktív állampolgárság Magyarországon nemzetközi összehasonlításban*. http://www.tarki-tudok.hu/file/part_1_cived_tanulmany_ga_20100620.pdf. (Utolsó látogatás: 2011. január 8.)
- Gaszó Ferenc – Laki László 2004 *Fiatalok az újkapitalizmusban*. Budapest, Napvilág Kiadó.
- Kalocsa Janka 2011 A demokratikus attitűd hatása a participációra. In (Utasi Ágnes szerk.): *Közösségi kapcsolatok és közélet*. Szeged, Belvedere Meridionale Kiadó.
- Kéri László 1998 *Tíz év próbaidő. A magyar átmenet politikai szociológiája* (1989–1998). Budapest, Helikon Kiadó.
- Körösényi András 1997 Politikai kultúra Magyarországon. *Szociológiai Figyelő*, 1-2:86-99.
- Kovács Tamás 2014 Mít jelent a demokrácia a magyar egyetemisták és főiskolások számára? In Szabó Andrea szerk. *Racionálisan lázadó hallgatók II. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Budapest – Szeged, Belvedere Meridionale – MTA TK PTI, 40-58.
- Nizák Péter – Péterfi Ferenc 2005 A közösségi részvétel – társadalmi és hatalmi beágyazottság. In Márkus Eszter szerk. *Ismerd, értsd, hogy cselekedhess. Nonprofit Szektor Analízis – Tanulmányok a részvételi demokrácia gyakorlatából*. Eger, B.V.B. Nyomda és Kiadó Kft.
- Oross Dániel 2013 Társadalmi közérzet, politikához való viszony. In Székely Levente szerk. *Magyar Ifjúság 2012 Tanulmánykötet*. Kutatópont. kutatopont.hu/files/2013/09/Magyar_Ifjusag_2012_tanulmanykotet.pdf (Utolsó látogatás: 2014. január 15.)
- Oross Dániel – Szabó Andrea 2014 A demokratikus részvétel tendenciái a magyar nappali tagozatos hallgatók körében. In Szabó Andrea szerk. *Racionálisan lázadó hallgatók II. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Budapest – Szeged, Belvedere Meridionale – MTA TK PTI, 72-103.
- Örkény Antal 2000 A középiskolát bevégző korosztály politikai ismeretei és cselekvési mintái. In Gábor Kálmán szerk. *Társadalmi átalakulás és ifjúság. A szabadság, mint esély?* Szeged, Belvedere Meridionale Kiadó.
- Percheron, Annick 1999 Az egyén politikai formálódása. In Szabó Ildikó – Csákó Mihály szerk. *A politikai szocializáció. Válogatás a francia nyelvterület szakirodalmából*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 9-43.
- Pálné Kovács Ilona 2008 *Helyi kormányzás Magyarországon*. Budapest – Pécs, Dialóg Campus Kiadó.
- Szabó Andrea – Bauer Béla szerk. 2009 *Ifjúság 2008 Gyorsjelentés*. Szociális és Munkaügyi Intézet. http://www.szmi.hu/images/dok/ifj_kutatas/ifjusag2008.pdf. (Utolsó látogatás: 2009. november 26.)
- Szabó Andrea – Kern Tamás 2011 A magyar fiatalok politikai aktivitása. In Bauer Béla – Szabó Andrea szerk. *Arctalan (?) nemzedék. Tanulmánykötet*. Szeged, Belvedere Meridionale Kiadó.
- Szabó Andrea – Laki László 2014 Mi lehet a magyar fiatalok demokráciaszkepsze mögött? In Szabó Andrea szerk. *Racionálisan lázadó hallgatók II. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Budapest – Szeged, Belvedere Meridionale – MTA TK PTI, 18-39.
- Szabó Ildikó 2009 *Nemzet és szocializáció. A politika szerepe az identitások formálódásában Magyarországon 1867–2006*. Budapest, L'Harmattan Kiadó.
- Szabó Ildikó – Örkény Antal 1998 *Tizenévesek állampolgári kultúrája*. Budapest, Minoritás Alapítvány.